

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ” – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ**

ISSN: 1857-7628

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2019**

YEARBOOK

ГОДИНА 11

VOLUME XVII

**GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF ECONOMICS**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF ECONOMICS**

За издавачот:
Проф.д-р Трајко Мицески

Издавачки совет Editorial board

Проф. д-р Блажо Боев	Prof. Blazo Boev, Ph.D
Проф. д-р Лилјана Колева - Гудева	Prof. Liljana Koleva - Gudeva, Ph.D
Проф. д-р Трајко Мицески	Prof. Trajko Miceski, Ph.D
Проф. д-р Ристо Фотов	Prof. Risto Fotov, Ph.D
Проф. д-р Круме Николоски	Prof. Krume Nikoloski, Ph.D
Проф. д-р Еленица Софијанова	Prof. Elenica Sofijanovska, Ph.D
Доц. д-р Емилија Митева-Кацарски	Emilija Miteva-Kacarski, Ph.D
Доц.д-р Благица Колева	Blagica Koleva, Ph.D
Доц.д-р Љупчо Давчев	Ljupco Davcev, Ph.D

Редакциски одбор Editorial staff

Проф. д-р Трајко Мицески	Prof. Trajko Miceski, Ph.D
Проф. д-р Ристо Фотов	Prof. Risto Fotov, Ph.D
Проф. д-р Круме Николоски	Prof. Krume Nikoloski, Ph.D
Проф. д-р Ристе Темјановски	Prof. Riste Temjanovski, Ph.D

Главен и одговорен уредник Managing & Editor in chief
Проф. д-р Трајко Мицески Prof. Trajko Miceski, Ph.D

Техничко уредување Technical editor

Славе Димитров	Slave Dimitrov
Благој Михов	Blagoj Mihov

Редакција и администрација Address of editorial office

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип	Goce Delcev University
Економски факултет	Faculty of Economics
бул „Крсте Мисирков“ бб	Krste Misirkov b.b., PO box 201
п.фах 201, 2000 Штип, Македонија	2000 Stip, R of Macedonia

СОДРЖИНА CONTENT

Мила Митрева, Проф. д-р Трајко Мицески УЛОГАТА НА ТРАНСФОРМАЦИСКОТО ЛИДЕРСТВО ВРЗ КРЕИРАЊЕ НА СТРАТЕГИЈАТА НА РАЗВОЈ НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА	7
Дејана Ускова, Проф. д-р Трајко Мицески УЛОГАТА НА МЕНАЏМЕНТОТ НА ЧОВЕЧКИ РЕСУРСИ ВО СОВРЕМЕНОТО РАБОТЕЊЕ	27
Стефанија Зејринова, Проф. д-р Трајко Мицески ОБУКАТА НА ВРАБОТЕНИТЕ КАКО ФАКТОР НА КРЕИРАЊЕ СТРАТЕГИЈА НА МЕНАЏМЕНТОТ НА ЧОВЕЧКИ РЕСУРСИ ЗА ПОУСПЕШНО ОСТВАРУВАЊЕ НА ОРГАНИЗАЦИОНИТЕ ЦЕЛИ	47
Доц. д-р Благоица Колева, Проф. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска, Доц. д-р Емилија Митева-Кацарски СМЕТКОВОДСТВЕНИТЕ ИНФОРМАЦИИ - КВАЛИТЕТНА АЛАТКА ЗА ЕФЕКТИВЕН ПЕРФОМАНС НА ПРЕТПРИЈАТИЈАТА	65
Катерина Тасева, Проф. д-р Јанка Димитрова УЛОГАТА И ЗНАЧЕЊЕТО НА ИНТЕРНАТА РЕВИЗИЈА КАЈ БАНКИТЕ	77
Ивона Јакимова, Проф. д-р Јанка Димитрова МЕРЕЊЕ И СУМИРАЊЕ НА РЕВИЗОРСКИОТ РИЗИК	89
Виктор Атанасовски, Доц. д-р Елена Веселинова КРЕИРАЊЕ НА СТРАТЕГИСКА КОНКУРЕНТСКА ПРЕДНОСТ	107

МЕРЕЊЕ И СУМИРАЊЕ НА РЕВИЗОРСКИОТ РИЗИК

Ивона Јакимова¹, Професор д-р Јанка Димитрова²

¹ Постдипломец на Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип,
ivonajakimova@yahoo.com

² Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип,
janka.dimitrova@ugd.edu.mk

Апстракт

Во деловниот свет ревизијата претставува многу потребна активност бидејќи со изразеното мислење го подига кредибилитетот на информациите презентирани во финансиските извештаи. Ревизорите испитуваат, анализираат и ги спроведуваат ревизорските постапки на финансиските извештаи, сè со цел да се открие дали тие содржат материјално погрешни прикажувања. Целта на ревизорот е да добие доволен број докази за да може да изрази разумно уверување дека финансиските извештаи не содржат материјално значајни погрешни прикажувања. Утврдувањето на ревизорскиот ризик како концепт на ревизијата, претставува значајна алатка при спроведувањето на процесот на ревизија. Ревизорскиот ризик претставува многу битно начело бидејќи го одредува потребното време и количината на тестови за да можат адекватно да се ревидираат финансиските извештаи.

Клучни зборови: ревизија, ревизорски ризик, разумно уверување, финансиски извештаи, мислење, погрешни прикажувања.

MEASUREMENT AND SUMMARY OF THE AUDIT RISK

Ivona Jakimova¹, Associate Prof. Janka Dimitrova²

¹ graduate of Faculty of economics University „Goce Delcev” Stip,
ivonajakimova@yahoo.com

² Faculty of economics University „Goce Delcev” Stip,
janka.dimitrova@ugd.edu.mk

Abstract

In the business world, the audit is a much-needed activity because with the expressed opinion the credibility of the information presented in the financial statements increases. The auditors, examine, analyse and implement the audit procedures of the financial statements in order to determine whether they contain material misstatements. The auditor's goal is to obtain sufficient evidence to be able to express reasonable assurance that the financial statements do not contain material misstatements. The determination of audit risk as an audit concept is an important instrument in conducting the audit. Audit risk is a very important principle, since it determines the time required and the amount of tests so that the financial statements can be revised accordingly.

Keywords: audit, audit risk, reasonable assurance, financial statements, opinion, misstatements.

1. Вовед

Ревизијата е независно испитување на финансиските извештаи или консолидираните финансиски извештаи и на информациите содржани во истите, со цел да се изрази мислење во врска со нивната вистинитост и непристрасност и нивната усогласеност со прифатената рамка за финансиско известување¹. Доколку ревизорите сакаат да донесат правилни одлуки за распоредот и користењето на ресурсите, од непроценлива важност е да располагаат со сигурни информации за менаџерите, кредиторите и законодавните органи. При тоа, ревизијата има значајна улога затоа што обезбедува објективни и независни извештаи за веродостојноста на информациите, и на корисниците на финансиските извештаи им обезбедува разумна сигурност дека во финансиските извештаи нема материјално значајни грешки и пропусти.

Во насока на дефинирањето на ревизијата, теоретичарот Tom Lee, во 1984 година, дал една од најопширните дефиниции за ревизијата. Тој ревизијата ја дефинира како: средство со кое едно лице се уверува од страна на друго лице во квалитетот, статусот и состојбата на некое предметно прашање што друго лице го испитува. Потребата од ревизија настанува поради тоа што првспоменатото лице е во дилема или се сомнева во квалитетот, статусот или состојбата на релевантното предметно прашање, а не е во состојба да го отстрани таквото мислење или сомневање². Поради тоа, од големо значење е доколку сите дилеми или сомнежи во врска со предметното прашање бидат отстранети или потврдени од страна на лица кои се високостручни, објективни, професионалци, непристрасни и независни *ревизори*.

Доколку се навратиме на цитираните дефиниции за ревизијата, можеме да заклучиме дека сите тие содржат заеднички клучни зборови, синтагми:

- ✓ Независност – ревизорот мора да биде независен кај клиентот кај кој врши ревизија со цел неговото мислење да биде објективно и разбирливо за широк спектар на корисници;
- ✓ Испитување на финансиски извештаи – ревизорот се придржува до општоприфатените правила и принципи со кои се утврдува ефикасноста на контролниот систем и точноста и прецизноста на сметководствените искази врз основа на кои ревизорот ќе го изгради своето мислење;
- ✓ Компетентно мислење – овластениот ревизор кога дава позитивно мислење во врска со веродостојноста на финансиските извештаи, не дава апсолутна гаранција за ревидираните финансиски извештаи, туку само едноставно мислење;
- ✓ Изразување мислење – ревизорското мислење мора да биде во форма на писмен извештај.

Главна цел на ревизијата е да му овозможи на ревизорот да изрази мислење за тоа дали финансиските извештаи се направени и се применува пропишаната рамка за финансиско известување. Финансиската рамка за финансиско известување зависи од:

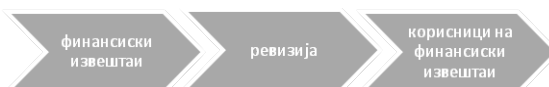
¹ Закон за ревизија, Службен весник на РМ, бр. 158/10.

² Tom Lee, Corporate Audit theory, Chapman and Halt, London, 1993, стр. 8.

- ✓ Законодавството во секоја земја;
- ✓ Сметководствените стандарди (МСС/МСФИ).

Многу често се поставува прашањето „Зошто постои потреба од ревизијата?“ Одговорот на ова прашање најчесто се бара во економските односи на деловниот субјект. Ако под главна задача на ревизијата подразбираме испитување и давање мислење во врска со објективноста и вистинитоста на финансиските извештаи, тогаш ревизијата претставува „врска која создава доверба“ помеѓу фирмата која ги презентира и подготвува финансиските извештаи и корисниците на тие информации. Ова сликовито може да се објасни на следниов начин³:

Слика 1: Ревизијата – „Врска која создава доверба“

Овој дијаграм претставува разбирање на целта на ревизијата, која според МСР е дефинирана како „можност ревизорот да го изрази своето мислење дали финансиските извештаи се изготвени според сите значајни аспекти согласно со утврдената рамка за финансиско известување“⁴.

Ревизијата како наука опфаќа широк спектар на знаења од областите на економијата, сметководствените работи, правните сегменти, законски и етички норми и многу други дисциплини кои на ревизорот му служат како алатка со помош на која ќе го изгради своето мислење или став во врска со вистинитоста и објективноста на финансиските извештаи. Многу често, поради обемноста на финансиските трансакции, не е можно да се изврши стопроцентно ревидирање на сите ставки на трансакциите. Токму поради тоа, ревизорите пристапуваат кон помошните алатки – независни ревизорски тестови, сè со цел да се добијат објективни, точни и прецизни информации. Токму овие независни ревизорски тестови се во функција на имплементирање на фундаменталните концепти на ревизијата.

Концептот на материјалност, Концептот на ревизорски ризик и Концептот на ревизорски доказ се трите фундаментални концепти во ревизијата. Преку Концептот на материјалност се утврдува нивото на прифатливата материјална значајност на некое погрешно прикажување во финансиските извештаи. Концептот на ревизорски доказ ни дава можност да добиеме соодветен и веродостоен доказ за потврдување на ставките и тврдењата во финансиските извештаи. Концептот на ревизорски ризик е предмет на овој труд во кој се елаборирани сите видови ризици, нивото на нивната прифатливост и како тие влијаат врз финансиските извештаи.

³ www.diplomskirad.com Zeljko Petric, Beograd, стр. 7.

⁴ Рамка на меѓународни стандарди за ревизија, точка 11, Службен весник на РМ, бр. 51/98.

2. Концепт на ревизорски ризик

Проверка и оценка на ревизорскиот ризик е клучен дел при спроведување ревизија на финансиските извештаи. Ревизорскиот ризик претставува ризик дека ревизорот може несвесно да погрешни при градењето и формувањето на мислењето во врска со финансиските извештаи кои содржат значајно погрешни ставки (на пример, да дадат позитивно мислење за извештај што содржи материјално значајни грешки). Ревизијата никогаш не може да дава стопроцентна сигурност за точноста и вистинитоста на финансиските извештаи како и тоа дека сите извештаи се направени според пропишаните стандарди. Меѓутоа, од ревизорите најчесто се бара да го сведат ревизорскиот ризик на што е можно поприфатливо ниво сè со цел да бидат испочитувани ревизорските стандарди. Стандардите на ревизијата го обврзуваат ревизорот да ја планира и спроведе ревизијата така што ќе се овозможи изразување на мислењето за финансискиот извештај да биде без ризик од грешки. Односно ревизорот настојува тоа мислење да не биде погрешно и да содржи висок степен на сигурност дека финансиските извештаи не се материјално погрешно прикажани⁵.

При спроведување на процесот на ревизија се јавуваат два вида на ризик. Првиот вид на ризик се јавува како резултат на односот со деловниот субјект, додека вториот вид на ризик е дека ревизорот може да даде неточно мислење за финансиските извештаи. Во овој контекст, да даде позитивно мислење за извештаи што содржат материјално погрешни прикажувања, или пак да даде негативно мислење за извештаи што се точни и објективни. Ревизорот, постапките при процесот на ревизија треба да ги дизајнира така што ќе осигура разумно уверување дека финансиските извештаи не се проследени со материјални погрешни прикажувања. Секогаш постои мала доза на ризик дека:

- ✓ Во билансите може да има погрешно прикажани износи;
- ✓ Истите нема да можат да се откријат преку системот на интерни контроли на клиентот;
- ✓ Тие нема да можат да се откријат и од страна на ревизорот;
- ✓ Тие влијаат врз објективното и чесно известување за финансиската позиција и резултатите од работењето на клиентот⁶.

Ревизорските стандарди го обврзуваат ревизорот да ги процени и утврди компонентите на ревизорскиот ризик уште во фазата на планирање на ревизијата. Проценката на ризиците е од голема важност за изработка на ревизорскиот план и ревизорската програма. Професионалните ревизорски стандарди, ревизорскиот ризик го идентификуваат како:

- ✓ Можност за постоење на погрешно презентирани информации во евиденцијата на клиентот (инхерентен ризик);
- ✓ Можноста интерната контрола на клиентот да не го открие постоењето на инхерентниот ризик (контролен ризик);
- ✓ Можноста овластениот ревизор, при спроведувањето на процесот на ревизија да не ги открие сите материјално значајни пропусти во презентирањето (детекционен ризик)⁷.

⁵ Prof. M. Andric, Revizija racunovodstvenih izvestaja, Subotica, 2002, стр.104.

⁶ Dan, M. Gay, Wayne, C. Alderman, Alan J. Wintres: Auditing, The Dryden Press, Forth Worth, 1996, p. 132.

⁷ Николовски, д-р Пеце, Интерна и екстерна ревизија, Економски факултет, Прилеп, 2009 година, стр. 268.

Покрај овие видови на ризици постои и деловен ризик. Овој ризик укажува на постоење на можноста ревизорот при своето професионално дејствување да претрпи ерозија или загуба на деловниот углед, како резултат на некои судски спорови или негативен публицитет инициран од некој клиент кај кој вршел ревизија на финансиските извештаи.

При определување на ревизорскиот ризик, ревизорот се служи со професионалното расудување. Ревизорот го оценува ризикот на различни нивоа кај различни клиенти. Тоа значи дека ревизорскиот ризик се разликува од клиент до клиент или пак од ангажман до ангажман кај ист клиент. Зависно од нивото на ризик определен од страна на ревизорот како и од компонентите и нивните односи, ревизорот ги определува обемот, временскиот распоред и природата на ревизорските постапки. Од ова произлегува дека кај сите свои клиенти ревизорот нема да применува исти постапки или пак да троши ист квантум на работа. Таму каде што комбинираната проценка на инхерентен и контролен ризик е на ниско ниво, нормално е дека ревизорот ќе троши помал обем на работа. Но, кога постои висок процент на инхерентен и контролен ризик, тогаш обемот на работа на ревизорот е голем. Од ова можеме да заклучиме дека ревизорот да може да го сведе ризикот на прифатливо ниво потребно е да ги процени компонентите на ревизорскиот ризик уште во фазата при планирање на ревизијата.

При процесот на ревизија, ревизорот најпрво ги идентификува сите деловни процеси во компанијата каде што врши ревизија, потоа составува ревизорски план за високоризичните ентитети и за останатите активности кои што се проследени со понизок ризик. Мора да се напомене дека ризикот е зависен од голем број фактори меѓу кои:

- ✓ Квалитетот на интерните контроли;
- ✓ Компетенциите на менаџментот;
- ✓ Интегритетот на менаџментот;
- ✓ Големината на компанијата;
- ✓ Застапеноста на компјутерскиот систем;
- ✓ Притисокот врз менаџментот за остварување на целите;
- ✓ Политичката вмешаност на менаџментот;
- ✓ Структурните промени во компанијата, и сл.⁸

Поради тоа што ревизорскиот ризик не може да биде сведен на нула, ревизорот никогаш не изразува апсолутна сигурност, туку секогаш разумна сигурност за своето мислење. Да постои низок ризик значи дека постои висок степен на сигурност дека финансиските извештаи не содржат материјално значајни погрешни прикажувања. Ревизорските стандарди не даваат посебни упатства за кое е прифатливо или ниско ниво на ризик, но во праксата прифатливо ниво на ризик е од 1 до 5 %, што значи дека за ниво на сигурност се смета од 95 до 99 %.

Моделот на ревизорски ризик може да биде од корист како на ниво на финансиски извештаи така и на ниво на салда на сметки или група трансакции, од каде што се дискутира и набљудува од аспект на поедини тврдења. Ревизорскиот ризик кога се користи од аспект на поедини салда на сметки или групи на трансакции, директно му помага на ревизорот за констатирање на делокругот на ревизорските постапки за конкретно поединечно салдо на сметки или група на трансакции. При определувањето на нивото на ризик, ревизорот користи професионално расудување и креира ревизорски постапки со кои нивото на ризик би било

⁸ Димитрова, д-р Јанка, Интерна ревизија, Штип, 2015 година, стр. 61.

сведено на прифатливо ниво. Ревизорот мора да располага со доволно соодветен и веродостоен ревизорски доказ со цел да го одржува нивото на ризик на посакуваното ниво.

3. Компоненти на ревизорски ризик

Ревизорскиот ризик на ниво на финансиски извештаи, салда на сметки и група на трансакции е составен од три компоненти:

- ✓ Инherentен ризик (ИР);
- ✓ Контролен ризик (КР);
- ✓ Детекционен ризик (ДР).

Сите овие компоненти имаат свои посебни карактеристики и меѓусебна поврзаност. Оваа поврзаност може да ја претставиме со следнава илустрација

Слика 1. Поврзаност на компонентите на ревизорскиот ризик

Или со следнава равенка $PP = IP \times CR \times DR$

На ниво на салда на сметки или група на трансакции ревизорскиот ризик е составен од:

- ✓ Ризик дека на ниво на салда на сметки или групи на трансакции постојат погрешни прикажувања кои поединечно или заедно се значајни за финансиските извештаи. Овој ризик е составен од инherentен и контролен ризик;
- ✓ Ризик дека ревизорот нема да може да ги открие погрешните прикажувања при процесот на ревизија, а кои се материјално значајни. Овде станува збор за детекционен ризик.

Како што кажавме и претходно, кај првата група на ризици ревизорот не може да влијае, односно нема контрола. Дури и да процени дека извештаите содржат погрешни

прикажувања, тој не може да ги намали или да влијае врз нив. Погрешните прикажувања би биле резултат на природата на некои сметки или трансакции или поради слабата интерна контрола на претпријатието. Од ова можеме да заклучиме дека нивото на инхерентниот и контролниот ризик се во домен на клиентот и неговото опкружување.

3.1. Инхерентен ризик

Инхерентен ризик претставува чувствителност на некое салдо или група трансакции во однос на прикажување на погрешен исказ кое може да биде значајно посебно или заедно со погрешно изнесување на други салда или групи, претпоставувајќи дека не постои соодветна интерна контрола⁹. Терминот „инхерентен“ доаѓа од англискиот збор „inherent“ што значи својствен, неразвоен, битен¹⁰. Ревизорите треба да го проценат ризикот уште во фазата на планирање на ревизијата. Инхерентниот ризик не може да се контролира од страна на ревизорот. Како резултат на тоа, од менаџерите се бара да се воспостави соодветен и стабилен систем на интерна контрола како би се свел ризикот на прифатливо ниво. Инхерентниот ризик на ниво на финансиски извештаи е условен од:

- ✓ Компетентноста и интегритетот на управувањето на компанијата;
- ✓ Потенцијални стимулации кои би довеле до погрешно толкување на финансиските извештаи¹¹.

Постојат голем број околности кои можат да го зголемат овој ризик. Промената во општите услови за стопанисување, нови законски прописи и други економски фактори се едни од причинителите кои доведуваат до зголемување на инхерентниот ризик. Фактори кои влијаат врз појавата на инхерентен ризик можат да се јават како од екстерно така и од интерно влијание.

Услови од непосредно опкружување (екстерни фактори), кои влијаат за појава на инхерентниот ризик се:

- ✓ Промена во општите услови на стопанисување;
- ✓ Нестабилни финансиски услови во опкружувањето – инфлација;
- ✓ Банкротирање на стратешки деловни партнери на клиентот;
- ✓ Изразена општа неликвидност на клиентот;
- ✓ Рецесија;
- ✓ Легислатива и др

Влијание врз појава на инхерентниот ризик имаат и интерни фактори од кои би се издвоиле:

- ✓ Искуството;
- ✓ Знаењето и интегритетот на менаџментот;
- ✓ Карактеристиките на работењето на субјектот;
- ✓ Располагањето на средства коишто се поподложни на противправно присвојување;

⁹ Сојуз на сметководители, финансии и ревизори на РМ, Меѓународни стандарди за ревизија, Превод од англиски јазик, Скопје 1998 година, стр. 135.

¹⁰ R. Filipovic, Englesko-hrvatski rjecnik, Skolska knjiga i graficki zavod, Zagreb, 1990 g., стр. 572.

¹¹ K. M. Johnstone, A. A. Gramling, L. E. Rittenberg, Auditing: A risk-based approach to conducting a quality audit, 9th Edition; Chapter 7: Planning the audit: Identifying and responding to the risk of material misstatement.

- ✓ Степенот на неопходното проценување или утврдување на салдата на сметките;
- ✓ Комплетирање и пресметка на невообичаените и сложни деловни промени¹².

Како фактори се јавуваат и сложеноста на сметките и трансакции што се испитуваат. Во овој случај, ревизорот треба да ги идентификува сметките и материјално значајни салда како и да ги испита врските меѓу сметките врз основа на кои може да произлезат потенцијалните грешки и појава на инхерентен ризик. Поради тоа, ревизорот пристапува кон аналитички постапки и врши споредба со другите претпријатија во гранката. Како едни од позначајните фактори кои се однесуваат на специфичностите на сметките и трансакциите се:

- ✓ Подложеноста на сметките на грешки;
- ✓ Сложеност на одделни трансакции;
- ✓ Подложеност на имотот на загуба и проневери;
- ✓ Дополнување на невообичаените и сложените трансакции на крајот на годината;
- ✓ Трансакции што подлежат на невообичаениот начин на работа.

Од економски фактори најчесто се јавуваат: нестабилните финансиски услови во опкружувањето, рецесија, општата неликвидност, пропаѓањето на клиентовите деловни партнери, и слично.

При спроведување на ревизијата, ревизорот е должен да ја испита околината на бизнисот и мотивите на менаџментот и да размисли дали менаџментот се наоѓа под притисок да ја искриви вистинитоста и точноста на финансиските извештаи. Не би било можно да се направи цела листа на знаци кои би укажувале на појава на инхерентен ризик. Ревизорот е тој што треба да внимава на можноста од таков ризик и да реагира доколку се појави некоја индикација.

Инхерентниот ризик може да се појави како резултат на проблеми во работењето. Еден таков пример би бил ако на директорите им се плаќаат паушали поврзани со профитот, тогаш тоа буди сомневање кај ревизорот во сите обиди да се подобрат резултатите од финансискиот извештај. Исто така инхерентниот ризик повторно би се појавил доколку директорите се плашат дека вистинското известување би можело да ја загрози компанијата. Голема компанија со мал број конкуренти може да биде обвинета за покачување на цената, а тоа би можело да доведе до обид за намалување на профитот кој е искажан. Доколку пак ситуацијата е обратна, компанијата која е соочена со финансиски тешкотии би ги изманипулирала кредиторите и потенцијалните купувачи со признавањето дека компанијата се соочува со загуба и можност за пропаѓање. Ревизорот треба да води сметка за појава на поголем отколку нормален ризик на грешки. Голема појава на грешки може да биде предизвикана од нагла промена на персоналот. Поради недостиг на искуство, постои голема веројатност дека новопримениот персонал ќе направи грешки. Подготвување на нова програма може да биде проследено со грешки, а и на персоналот кој работи со системот ќе му биде потребно време за да се навикне на новонастанатите промени.

Ревизорот треба да води сметка и за ризикот кој е резултат на некоја измама поврзана со некоја бројка во извештајот. Која било ставка од сметководствениот систем која е поврзана со плаќање или примање во готово е посебно чувствителна. Лицето кое е вработено во компанијата и манипулира со паричните средства може многу лесно да направи

¹² Димитрова, д-р Јанка, Ревизија, Штип, 2015 година.

лажен документ на некој доверител и да го потврди неправилно извршеното плаќање. Како резултат на тоа ќе има зголемување на вкупните исплати во текот на годината.

Освен значењето што го има проценката врз големината на ризикот, од големо значење е и слабото раководење кое наоѓа свој одраз врз утврдување на ефектите од ревизијата. Различните менаџерски мотиви можат да бидат една од честите причини за појава на грешки. Честите промени на сметководствениот персонал имаат големо влијание врз квалитетот на изготвување на финансиските извештаи. Но, во основа, сè уште нема утврдена основа за мерење на овој вид ефекти.

Како резултат на следниве елаборирања може да се каже дека постојат голем број причини за појава на инхерентен ризик. Првата група е поврзана со работењето на менаџментот, втората група е поврзана со работењето и дејноста во која се наоѓа клиентот, а третата група е поврзана со извршувањето на процесот на ревизија. Според практиката, многу често кај извршените ревизорски студии кои содржат погрешни искази во претходните ревизии, содржат слични грешки и во тековната година. Поради тоа, кога ревизорот ќе увиди некоја значајна грешка во претходниот период треба да го процени повеќе инхерентниот ризик отколку кога во минатото ќе се соочи со некои помали безначајни грешки. Доколку ревизорот процени дека вршителите на сметководствена функција се неодоговорни и неискусни, тогаш ќе го зголеми процентот на инхерентен ризик.

3.2. Контролен ризик

Под контролен ризик се подразбира ризик од можно присуство на погрешно прикажаните салда на сметки или групи на трансакции, кои поединечно или агрегирано со грешките од другите сметки или групи на трансакции би можеле да се третираат како материјално значајни ако се земе претпоставката дека тие нема да бидат благовремено спречени, откриени или коригирани преку сметководствениот систем и системот на интерна контрола на претпријатието клиент¹³. Ефикасна интерна контрола тешко може да ги пронајде, како резултат на инхерентните лимитирања во сметководствениот и интерниот систем на контроли. Како инхерентни лимитирања во системот на интерна контрола се среќаваат:

- ✓ Трошоците за воведување и правилно функционирање на интерната контрола се повисоки од саканите ефекти кои треба да се постигнат, па затоа раководството не инсистира на воведување и одржување на истата;
- ✓ Фокусирањата на незначајни, рутински деловни промени, наместо фокусот да биде кон деловни промени кои можат да бидат материјално значајни;
- ✓ Немарност, невнимание, погрешно просудување и толкување на писмени инструкции и упатства;
- ✓ Избегнување на обврската за спроведување на интерната контрола од страна на вработените;
- ✓ Злоупотреба на одговорноста за спроведување на интерната контрола.

Со оглед на тоа што ниеден систем на интерни контроли не е совршен, ревизорот е тој што треба да процени дали истиот функционира правилно. Доколку ревизорот процени дека системот на интерни контроли соодветно и правилно функционира, тогаш може да

¹³ IFAC Handbook 1999 Technical Pronouncements, IFAC, New York, стр. 127.

изведе заклучок дека ризикот од погрешни прикажувања е низок и обратно. Ревизорот, согласно со стандардите, треба да ги документира сите елементи на интерната контрола. Формата и обемот на документацијата зависи од големината на претпријатието и комплексноста на контролните структури. Документацијата на контролните структури и сметководствениот систем најчесто се прикажува во форма на дијаграми, со што се олеснува сфаќањето на системот.

Контролниот ризик може да се движи во дијапазон од 100 до 0 и се изразува во проценти. Почетококот и крајот се екстремни. Првиот екстрем покажува дека системот на интерни контроли не функционира совршено и грешките не само што се можни туку и навистина постојат. Вториот екстрем дава слика на систем на интерни контроли кој функционира соодветно и грешките не можат да поминат незабележано од страна на ревизорот. Но во праксата е нереално да се појават вакви екстремни ситуации.

Со оглед на тоа што контролниот ризик постои независно од спроведената ревизија и се базира на професионалното расудување на ревизорот, ревизорот е тој што треба пореално да го спроведе квантифицирањето на контролниот ризик. За таа цел, тој треба да спроведе прашања поврзани со:

- ✓ Филозофијата на менаџментот;
- ✓ Организациската структура на ентитетот;
- ✓ Постоене и функционирање на интерната ревизија;
- ✓ Специфични контролни постапки.

Како појдовна основа при проучување на контролниот систем, на ревизорот на располагање му стојат сознанија стекнати од:

- ✓ Претходното искуство со клиентот кое е особено важно бидејќи, познавајќи го сметководствениот систем, има пристап до широк спектар на услуги, трансакции, информации, парична вредност, и сл.;
- ✓ Прегледани извештаи за извршената ревизија – белешките од минатите ревизии и стекнатото искуство на ревизорот се од голема предност за јасно да може да се конкретизира на кои прашања треба да им се посвети поголемо внимание;
- ✓ Интервјуа со персоналот;
- ✓ Надгледување на вработените при спроведување на работните задачи и одговорности.

Прелиминарната оценка на контролниот ризик може да биде висока доколку ревизорот има можност да ги идентификува интерните контроли врзани за изјавата кои можат да спречат појава на грешки и измами и доколку ревизорот планира спроведување на тестови на контрола со цел потврдување на оценката. Ревизорот преку тестови на контрола треба да стекне ревизорски доказ со кој би го потврдил нивото на контролниот ризик. Колку е помала проценката на ризикот, толку поголема убедливост треба да стекне ревизорот дека интерните контроли и сметководствениот систем функционираат ефективно. Врз основа на резултатите од тестовите на контролата, ревизорите треба да проценат дали контролите функционираат и се обликувани онака како што биле замислени во прелиминарните проценки на контролниот ризик.

Како резултат на тоа дека ниту еден контролен систем не функционира совршено, ревизорот не може во целост да се потпре на доказите добиени од контролите. Поради тоа, при оценка и тестирање на контролите треба да се земат предвид следниве ограничувања кои можат да ја намалат ефективноста на контролните системи, па затоа треба да се направи прелиминарна проценка на контролниот ризик која се состои од следниве чекори:

1. Проценка на контролното опкружување, која ги опфаќа целокупниот став, свест и постапки на раководството за интерни контроли;
2. Проценка на контролните постапки, каде што ревизорот врши проценка за тоа дали се воспоставени сите неопходни постапки и дали функционираат ефективно, континуирано и конзистентно¹⁴.

Крајната проценка на интерните контроли може да се добие преку теренска работа во фазата на оценка на ревизијата. Во фазата на планирање на ревизијата, всушност, правиме само прелиминарна оценка на ефективните ревизорски цели. Проценката на вкупниот контролен ризик во фазата на планирање на ревизијата се реализира и во двата чекори. Откако е проценет контролниот ризик, може да се пресмета и детекциониот ризик и со тоа да се реши еден од најзначајните приоди во ревизијата. По извршените тестови на контрола може да одлучиме дали ќе се потпреме на контролите или пак повеќе ќе настојуваме контролниот ризик да го процениме како висок. Контролниот ризик може да го искажеме во проценти – квантитативно или пак квалитативно како висок, среден или низок.

3.3. Детекционен ризик

Ризикот на откривање претставува ризик дека независните тестови на ревизорот нема да ги откријат погрешните прикажувања во финансиските извештаи или во одделните сметки. Процедурите на ревизорот можат да се поделат во две групи и тоа:

1. Аналитички преглед – термин кој се користи за постоењето на различни техники кои се од корист за препознавање на пресметки кои се неразумни во однос на искуството на ревизорот или односите предмети. Овој преглед може да биде толку едноставен како споредба на секоја бројка во извештајот со друга бројка од претходната година или пак може да биде толку комплициран, така што неизбежно е да се употреби компјутерски пакет за да се направат потребните калкулации;
2. Независни процедури кои вклучуваат аналитички преглед, но и тестови за добивање докази за ревизија како, на пример, тестови на детали за промените на сметките и билансите, преглед на записници од состаноците на директорите и истрагите. Овие независни процедури всушност се однесуваат на детални тестови на промените и билансите кои многу често се во корелација со ревизијата.

Во секој случај, потребно е да се направи разлика меѓу аналитичкиот преглед и независните тестови. Аналитичкиот преглед се користи во текот на целиот период при вршење на ревизија. Ревизорот ќе се потпира повеќе врз него доколку пресметките изгледаат разумни, но тие не можат да влијаат врз количеството на постигнатата сигурност. Другите независни тестови опфаќаат детално тестирање на индивидуални сметки. За да се зголеми обемот на докази добиени од тестирањата, ревизорот треба да пристапи кон испитување на поголем број предмети.

¹⁴ Прирачник за финансиска ревизија.

Детекциониот ризик може да се појави како резултат на два ризика:

- ✓ Ризик кој е резултат на Методот на примерок – кај овој вид ревизорот не ги испитува сите ставки, туку го користи Методот на примерок со испитување на дел од популацијата. Поради ова може да извлече погрешни заклучоци за објективноста на салдата на сметките;
- ✓ Ризик кој не е резултат на Методот на примерок – настанува кога ревизорот применил соодветна ревизорска постапка, но не ги открил погрешните прикажувања или пак погрешно ги протолкувал резултатите од ревизијата.

Детекциониот ризик е во тесна поврзаност со инхерентниот и контролниот ризик. Илустрацијата на меѓусебната поврзаност на компонентите на ревизорскиот ризик ќе ја претставам со оваа табела:

		Ревизорска проценка на контролниот ризик е:		
		Висок о	Средн о	Ниско
Ревизорска проценка на инхерентниот ризик	Високо	Ниско	Пониско	Средно
	Средно	Пониско	Средно	Највисоко
	Ниско	Средно	Високо	Највисоко

Табела 1: Меѓусебната поврзаност на компонентите на ревизорскиот ризик

Оваа табела покажува како прифатливото ниво на детекциониот ризик може да се разликува врз основа на проценките на инхерентниот и контролниот ризик. Постои спротивен однос меѓу детекционото и комбинираното рамниште на инхерентниот и контролниот ризик. Кога инхерентниот и контролниот ризик се високи, прифатливото ниво на детекционен ризик треба да биде ниско, со цел да се намали ревизорскиот ризик на едно прифатливо ниско рамниште. Ако инхерентниот и контролниот ризик се ниски, тогаш може да имаме повисок детекционен ризик и притоа сè уште да се намалува ревизорскиот ризик на едно прифатливо ниско ниво.

Во случај кога вкупниот ризик е поголем од вообичаениот, односно се процени како висок, ревизорот ќе делува во следните насоки¹⁵:

- ✓ Внимателно ќе ги одбере искусните членови во ревизорскиот тим;
- ✓ Ќе собере поголем број докази отколку што тоа вообичаено е потребно и ќе консултира поголем број извори за докажан материјал;
- ✓ Ќе состави поопширен извештај на ревизијата;

¹⁵ Николовски, д-р Пеце, Интерна и екстерна ревизија. Економски факултет, Прилеп, 2009 година, стр. 272.

- ✓ Ќе наплати поголем надомест за услугите на ревизија, бидејќи се продолжува времето на извршување на ревизијата и се зголемуваат нејзините трошоци.

При планирање на ревизијата, од големо значење е да се разбере односот на ревизорот и посакуваното ниво на ризик, границата на нивото на материјалноста, ризикот на детекција и влијанието на овие фактори врз изборот на независните постапки. Меѓусебните влијанија на овие фактори може да ги доловиме на следниов начин:

- ✓ Колку повеќе ревизорот е сигурен дека финансиските извештаи не содржат материјална грешка, толку е помал ризикот кој ревизорот е подготвен да го прифати кој е врзан за неуспех при откривање на грешка;
- ✓ Ако се зголемува нивото на материјалноста, односно нивото на прифатена грешка, тогаш и ревизорот треба да прифати повисоко ниво на детекционен ризик;
- ✓ Поголемата количина на собрани докази ни дава понизок ризик на неуспех при откривањето на границите што се присутни, а со тоа е пониско и нивото на ризикот на детекција.

Од ова можеме да заклучиме под претпоставка дека посакуваното ниво на ревизорски ризик е ниско, ако границите на материјалноста се ниски и ризикот на јавување на материјална грешка е висок, тогаш планираниот детекционен ризик ќе биде низок, но независните постапки пообемни.

Многу често се поставува прашањето како да се пресмета детекциониот ризик. Пресметувањето на ризикот на детекција може да се подели во следниве чекори¹⁶:

- ✓ Идентификување прифатлив ревизорски ризик за субјектот;
- ✓ Проценка на инхерентниот ризик и идентификување на посебните ризици;
- ✓ Проценка на контролите на ублажување посебни ризици;
- ✓ Проценка на контролното опкружување и решавање на за уверување/потпирање врз него;
- ✓ Идентификување на клучните контроли и проценка на контролниот ризик со тестови на контрола/придржување;
- ✓ Пресметување на ризикот на детекција користејќи Модел на ревизорски ризик.

Да претпоставиме дека сакаме да добиеме 98 % сигурност дека финансиските извештаи не се проследени со материјални грешки. Ова значи дека прифатливиот ревизорски ризик сме го пресметале на 2 %. Инхерентниот ризик е голем 100 % бидејќи вистинскиот став за финансиските извештаи се темели на сметководствени пресметки, а ревизорот нема доволно искуство за истите. Контролниот ризик како резултат на тоа што нема раздвојување на должностите и надзор од раководството е голем, односно 100 %. Откако ова го востановивме, може да го пресметаме детекциониот ризик

$$\text{Детекционен ризик} = \frac{\text{прифатлив ревизорски ризик (0,2)}}{\text{инхерентен ризик (0,1)} \times \text{контролен ризик (0,1)}} = 2\%$$

¹⁶ Прирачник за финансиска ревизија, стр. 90.

Заклучокот од ова е дека треба да направиме доволен број детални постапки за да добиеме 98 % сигурност, а ризикот дека ревизорските постапки не ги откриваат материјалните погрешни искажувања не може да биде поголем од 2 %. Кај утврденото ниво на ревизорски ризик има спротивен однос меѓу проценетите нивоа на инхерентен и контролен ризик и детекциониот ризик. Односно, колку е помала проценката на инхерентниот и контролниот ризик, толку е поголемо прифатливото ниво на детекционен ризик. Доколку имаме поголема проценка на инхерентен и контролен ризик, тогаш треба да се стекнат повеќе ревизорски докази за извршување на деталните постапки. Ако ревизорот открие дека детекциониот ризик на ниво на салда на сметки или група на трансакции не може да се сведе на прифатливо ниво, тогаш ревизорот треба да изрази мислење со резерва или воздржано мислење.

4. Деловен ризик

Деловниот ризик претставува ризик дека ревизорот ќе претрпи загуба или ерозија на деловниот углед поради некои судски спорови или негативен публицитет во јавноста како последица на спроведената ревизија кај некој клиент. Поради тоа, ревизорот спроведува голем број суштински постапки кај клиент кај кој постои висок процент за појава на деловен ризик. Со поголем број на докази ревизорот ќе го поткрепи своето мислење за вистинитоста и објективноста на финансиските извештаи.

Ревизијата на финансиските извештаи има свои инхерентни лимитирања кои може да влијаат врз видот и обемот на спроведените суштински постапки и изведените ревизорски докази. Овие ограничувања може да бидат¹⁷:

- ✓ Економски – ревизијата да се изврши со разумни трошоци;
- ✓ Времениски – ревизијата да се изврши во разумни рокови;
- ✓ Регулаторна – сметководствена рамка за изготвување на финансиски извештаи, која допушта примена на алтернативни принципи.

Иако ревизорот ги почитува стандардите за ревизија и постапува согласно со нив, деловниот ризик е константно присутен во ангажманите на ревизија. Дури и во случај кога ревизорот ја спроведува ревизијата со максимално почитување на кодексот и нормите може да биде обвинет од страна на незадоволна странка без цврсти докази и причини. Како резултат на тоа и покрај добиениот спор ревизорот претрпува материјална штета и нарушување на деловниот углед.

5. Мерење и сумирање на ризикот во ревизијата

Како што кажавме и досега, постои корелација меѓу проценката на инхерентниот и контролниот ризик со ризикот на детекција. Виското ниво на инхерентен и контролен ризик ќе бара поголем квантум на работа на работа и поголем обем на докази за да се намали ризикот од неоткривање и би се овозможило постигнување на саканото ниво на ревизорски ризик.

¹⁷ Димитрова, д-р Јанка, Ревизија, Економски факултет, Штип, 2015 година.

Главна цел на ревизијата е да обезбеди дека финасиските извештаи не содржат материјални грешки. За да се направи ова проследено со апсолутна сигурност е многу скапо. Затоа, општо прифатено е ревизиите да се спроведуваат врз основа на тест во кој постои ризик дека не сме успеале да ги идентификуваме материјалните грешки. Ревизијата го обврзува ревизорот да спроведе детални постапки за да се намали ризикот од неоткривање на материјални грешки на прифатливо ниво. Од ревизорот исто така се бара да ги земе предвид и измамите и како тие влијаат врз проценка на ризикот. Доколку ризикот е резултат на материјални погрешни искази поради измами или пак лошо работење, тогаш тоа е кумулативен процес кој треба да тече во целиот процес на ревизијата. Дали причината е намерна или ненамерна е фактор што ја разликува измамата од грешка. За да се оствари ефективно планирање на ревизијата, ревизорот мора да има целосно, независно мислење за клиентот кој е предмет на ревизијата

Од претходно знаеме дека ризикот ја претставува неизвесноста што ја прифатил при спроведување на ревизијата, односно неизвесност поврзана со соодветноста на доказот, ефективната интерна контрола и дали финансиските извештаи се правилно и точно прикажани по завршетокот на ревизијата. Со цел постигнување на ниско ниво на ризик од материјална грешка, треба да се земе предвид следново:¹⁸

- ✓ Ризик дека на прво место би се појавиле збирни материјални грешки;
- ✓ Ризик дека системот на интерни контроли нема да ги открие и коригира збирните материјални грешки;
- ✓ Ризик дека ревизорските постапки нема да ги откријат и коригираат збирните материјални грешки.

Врз база на трите компоненти на ревизорскиот ризик, се формира Моделот на ревизорски ризик:

$$PP=IP \times KP \times DP$$

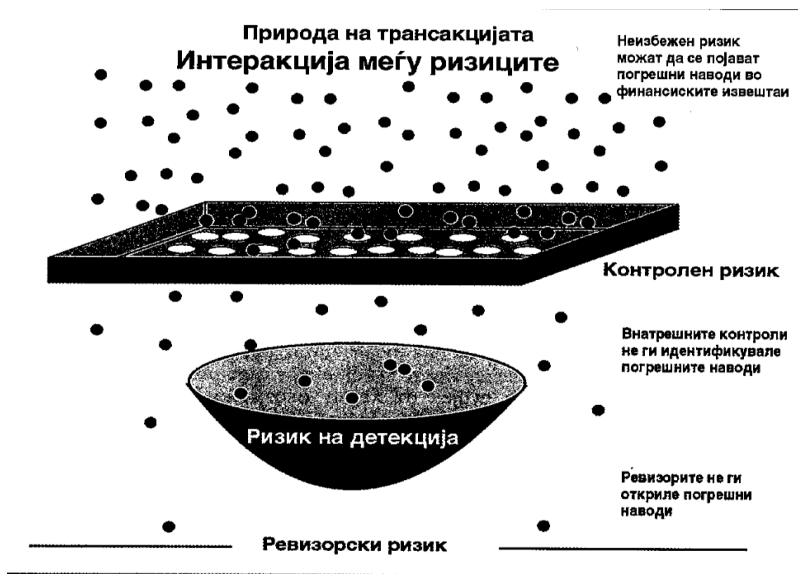
и

$$DP=PP/(IP \times KP)$$

На следнава слика илустративно е прикажана меѓусебната зависност на трите компоненти во однос на ревизорскиот ризик¹⁹:

¹⁸ Прирачник за финансиска ревизија, стр. 71.

¹⁹ Прирачник за финансиска ревизија, стр. 72.

Слика 3: Меѓусебната зависност на трите компоненти во однос на ревизорскиот ризик

Ревизорскиот ризик е субјективна категорија затоа што ревизорот го оценува врз основа на сопствениот впечаток со кој се здобил од инхерентниот и контролниот ризик. Може да биде проследен со обемни опаѓања како резултат на деловни субјекти со недоволна мотивираност, неискусен и некомпетентен персонал и многу сложени трансакции. Врз основа на тоа што инхерентниот ризик во циклусот на приход е висок, постојат многу материјални грешки кои се спуштаат во коритото на контролниот ризик, па за тоа инхерентниот ризик е 100 %. Како резултат на тоа, раководството не може да работи со погрешни сметководствени информации, па ќе инсталира интерна контрола за да се спречат грешките кои би ги попречиле информациите за донесување одлуки. Коритото на интерни контроли дејствува како сито бидејќи постојат одредени дупки. Како две главни причини за тоа се јавуваат:

- ✓ Корито отпорно на грешки би чинело многу повеќе од она што вреди дури и ако е можно тоа;
- ✓ Раководството не мора да е загрижено во врска со апсолутната исправност на сите работи кои мора да бидат прикажани и објавени во финансиските извештаи.

Доколку раководството сака погрешно да ги прикаже финансиските извештаи, може да го направи својот систем на интерни контроли неефективен. Поради тоа на интерната контрола се гледа како намалување на грешки, но не и тотална елиминација на истите.

Ревизорот доколку сака да добие разумно уверување дека финансиските извештаи не содржат материјални грешки, истите мора да се откријат во садот за откривање ризик со што би се изнеле пред раководството за корекција. Совршени ревизии како што знаеме дури и да

постојат, не би биле финансиски оправдани, па поради тоа мала е веројатноста и за во ревизорскиот сад. Согласно со сликата, ревизорскиот сад е доволно голем, така што би можел да обезбеди 95 % уверување дека овие грешки ќе се откријат со собирање на доволен број докази (детекциониот ризик би бил 5 %). Без разлика на тоа што ревизорите не можат да контролираат колку грешки, минуваат низ коритото за интерна контрола, тие може да дадат свое мислење за тоа колку доверба имаат во системот за интерна контрола. Општото познавање на системот би му дал низок степен на доверба, додека високо ниво на доверба се добива со дополнителни тестови на контрола.

Тестовите што ги спроведува ревизорот припаѓаат на последниот сад. Овие тестови треба да бидат доволни за на сметките да останат само незначителен број грешки. Ова значи дека ако ревизорот увиди дека не може да дојде до соодветно уверување, тогаш со примена на аналитички постапки и тестови на детали ќе го добие потребното уверување.

Ревизорскиот сад може да биде дизајниран како слаб со тоа што нашите постапки ќе ги подложиме на распрашување, аналитичка анализа и ревизорско мислење. Доколку ревизорскиот сад го дизајнираме како силен, треба да додадеме бројни екстензивни директни тестови на детали или пак може тоа да го направиме во комбинација на аналитичка анализа и тестови на детали. Ако тргнеме од претпоставка дека имаме мал ризик од материјално погрешни прикажувања, може да ја приспособиме способноста на ревизорскиот сад да ја постигнеме посакуваната ревизорска цел како функција на нашата оценка за инхерентниот и контролниот ризик.

Заклучок

Ревизорскиот ризик како концепт на ревизијата е сложена категорија која е составена од три дела: инхерентен ризик, контролен и детекционен, кои заедно го формираат вкупниот ревизорски ризик. Ревизорите во текот на процесот на ревизија настојуваат ревизорскиот ризик да го намалат на прифатливо ниво. Ниско ниво на ризик значи дека финансиските извештаи не содржат материјално погрешни прикажувања, додека високото ниво на ризик е дека финансиските извештаи во себе содржат погрешни прикажувања кои можат да бидат значајни. Во секој случај, ревизорскиот ризик претставува важна категорија врз чија основа ревизорите ќе дадат суд за финансиските извештаи.

Библиографија

А) Книги:

1. Audit and assurance, The Institutut of Chartered Accountants of Pakistan;
2. Audit risk, Relevant to ACCA qualification paper F8 and performance objectives 17 and 18, SA Technical;
3. Auditing: A risk based approach to conducting a quality audit 9th Edition; Chapter 7 Planning the audit: Identifying and responding to the risk of material misstatement; K. M. Johnstone, A. A Gramling, L. E. Rittenberg;
4. Dan, M. Gay Waybe, C. Alderman Alan, J. Winteres: Auditing the Dryden Press, Forth Worth, 1996;
5. IFAC Handbook 1999 Technical Pronouncements, IFAC New York;
6. Prof. M. Andric, Revizija racunovodstvenih izvestaja, Subotica, 2002.
7. Prof. Milanka Aleksic, Revizija i kontrola, Fakultet poslovne ekonomija, Banja Luka;
8. R. Filipovic, Englesko-hrvatski rjecnik, Skolska knjiga i graficki zavod, Zagreb, 1990;
9. Димитрова, д-р Јанка, Ревизија, 2015;
10. Димитрова, д-р Јанка, Интерна ревизија, 2015;
11. Станоевски, д-р Станоил, Контрола и ревизија, Скопје, 1998;
12. Николовски, д-р Пеце, Интерна и екстерна ревизија, Економски факултет, Прилеп, 2009.
13. Прирачник за финансиска ревизија.